

פרק תשעה עשר

אוצר בית דין - הפעלתו למעשה¹

1. שמירת שמיטה - משימת הציבור כולו ולא רק חובת הקלאים

החלק הקל יחסית של אוצר ב"ד הינו שלב המלאכות, בו יש להנחות את שלוחי ביה"ד בכל הנוגע למלאכות מותרות ואסורות בשמיטה, ולפקח על ביצוע ההנחיות הללו, וכפי שיובא להלן בסעיף 4. החלק המורכב והמסובך יותר הינו שלב שיווק תוצרת השמיטה, ולצערנו, קשה מאוד לסיים שלב זה במצב בו גם החקלאים, גם ביה"ד וגם הציבור יהיו שבעי רצון. החקלאים - מכך שהם קיבלו את המגיע להם כשכירי ביה"ד ובהתאם למסוכם עמם, ביה"ד - מכך שהוא סיים את טיפולו בשיווק הפירות מבלי להיקלע לגירעונות ולהפסדים, ושהוא הצליח לחלק את הפירות לציבור ללא חשש מסחר אסור, והציבור - מכך שהתאפשר לו להשיג פירות מאוצר ב"ד ללא בעיה, ומכך שהוא חש שהוא היה שותף לקיום מצוות שמיטה בהידור, ושהתמורה שנגבתה ממנו בעת חלוקת הפירות הייתה אכן מיועדת השנה - שלא כבשאר השנים - לכיסוי הוצאות ב"ד, ולא לכיסם של סוחרים כאלו או אחרים במסגרת מסחר האסור בפירות שביעית.

כל עוד מדובר בהיקפים קטנים ובכמויות שוליות, הדברים קלים יותר. אך מוטל עלינו להיערך מבעוד מועד לאפשרות שבעז"ה, המהלך המבורך של התרחבות מעגל ציבור החקלאים שומרי שביעית ימשך. במקרה כזה נעמוד בפני אתגר קשה ומסובך, כאשר מצד אחד מוטל יהיה על ביה"ד לשווק כמויות גדולות של פירות שביעית, באופן שלא יהיה בו חשש למסחר אסור, ומצד שני, הדבר צריך להיעשות באופן שיאפשר לו לעמוד בהתחייבויות הכספיות הכבדות אותן ייטול על עצמו, על מנת לספק פירות שביעית לציבור.

יש להיערך לכך, שבנוסף לבעיית ההתמודדות עם גידולי נכרים, שהקשו מאוד על שיווק פירות בקדושת שביעית בעבר, הרי שבעתיד צפויה לביה"ד התמודדות נוספת - קשה יותר - עם פירות יבוא. קשה להניח, שלאחר שנפרצו הסכרים ולארץ הובאו פירות באופן חופשי, נצליח להחזיר את המצב לקדמותו. הסוחרים ובעלי החנויות המספקי פירות וירקות לציבור המעוניין בתוצרת ללא היתר מכירה, מעדיפים פירות נכרים בהם אין קדושת שביעית, על פני פירות מאוצר ב"ד שלגביהם חלות הגבלות - הן באשר למחיריב ולפער התיווך המאושר להם עבור עבודתם, והן באשר לנקודות החלוקה בהן ניתן למסור פירות אלו לצרכנים - ולכן אין ספק שהם ילחצו לאשר הבאת פירות יבוא בנימוק ותידוך של אספקת תוצרת לציבור שומרי שמיטה. ומכיוון שגם אין ספק שהם יקבלו חמיכר

1. פרק זה שהינו המשך ישיר של הפרק הקודם, התפרסם בזמנו ב"המעין" (ניסן תשנ"ה) תחת השם "אוצר בית דין - לקראת שמיטת תשס"א". בפרק זה מסוכמים המסקנות המעשיות הרצויות לגבי הפעלת ביה"ד דין ארצי.

וסייע מהציבור, שאף הוא מעדיף ברובו תוצרת שאין בה בעיה של שמירת קדושת שביעית, סביר להניח שהם יצליחו להשיג את מבוקשם, ובכך ייסתם הגולל על האפשרות לשווק את פירות החקלאים שומרי השמיטה באמצעות חנויות השמיטה, והדבר יעמיד את אפשרות קיום השמיטה ע"י חקלאי ישראל באמצעות מערכת אוצר ביה"ד, בפני שוקת שבורה.

עוד יש להוסיף שניסיון השמיטות האחרונות מורה באופן ברור, שגם צרכנים המעוניינים באופן עקרוני לתמוך בשומרי שביעית, ומוכנים להשתמש בפירות שיש בהם קדושת שביעית, מעדיפים, בדרך כלל, פירות נכרים על פני פירות מאוצר ביה"ד, אם הראשונים זולים יותר או אם האחרונים אינם באיכות טובה יותר. ולכן אם הפירות שיחולקו על ידי ביה"ד לא יהיו באיכות טובה, והתמורה שתיגבה בעת חלוקתם לא תהיה נמוכה יחסית - יתקשה ביה"ד מאוד לשווק את הפירות לציבור אותו משרתות ועדות השמיטה השונות.

מצב זה מצביע על מסקנה פשוטה והכרחית, והיא, שקיום מצוות שבת הארץ איננו יכול להיות מוטל אך ורק על כתפי החקלאים, אלא הציבור כולו חייב ליטול חלק בקיום מצוות השמיטה, ע"י העדפה והתחייבות ברורה לקלוט תוצרת שגדלה בשדות שהופקרו כדין, ושטופלו ע"י ביה"ד ובהתאם להנחיותיו. יש צורך בשיתוף פעולה מלא בין ביה"ד, החקלאים, משווקי הפרי והצרכנים. אם הצרכנים ובעלי החנויות והמחסנים ייקחו מפירות אוצר ביה"ד רק אם הללו מחולקים ב"מחירי מציאה", ורק אם הם באיכות הטובה ביותר, לא תהיה אפשרות לביה"ד לכסות את הוצאותיו בטיפול בפירות, ולחקלאים לא תהיה אפשרות קיום בשנת השמיטה ללא מכירת קרקעותיהם לנכרי ועבודה ע"פ היתר המכירה.

מכיוון שלצערנו חזון זה, של שיתוף פעולה והקרבה משותפת של החקלאים ושל ציבור הצרכנים כולו (או רובו המכריע) למען הגשמת האתגר הגדול של קיום שנת השמיטה כהלכתה, הינו חזון הרחוק מהמציאות - עלינו להשתדל להציע הצעות מעשיות יותר, ועלינו לבחון האם וכיצד ניתן להגשים בכל אופן את רעיון שמירת השמיטה ע"י ציבור החקלאים יראי ה' גם ללא סיוע מספיק מצד ציבור הצרכנים.

2. יעדי שיווק הפירות ע"י אוצר ביה"ד

השאלה הראשונה שבה חייב כל ביה"ד לעסוק היא שאלת יעדי השיווק שדרכם משווקים הפירות שבאוצר ביה"ד, כיוון שביה"ד הינו נציג הציבור, ותפקידו לדאוג לכך שפירות ההפקר יגיעו לציבור אותו הוא מיצג ושבשמו ושבוזכותו הוא פועל. אם הציבור איננו מעוניין כלל, ואיננו זקוק לפירות ההפקר, נפל פיתא בכירא - נשמט כל הבסיס ההלכתי לקיומו של ביה"ד, ואוצר ביה"ד הופך להיות "היתר שמיטה" כדוגמת "היתר המכירה". לטיפולו של ביה"ד בשדות ול"השתלטותו" עליהם ולגביית ההוצאות מהציבור יש הצדקה מליאה, אם אמנם ביה"ד מיצג את הציבור ופועל בשמו ומכווח. רק אז ניתן לומר שהשדות אמנם הופקרו כדין ע"י בעליהם, ושביה"ד נכניג הציבור דואג לבצע את הנחוץ בשדות ולשווק את הפירות בכל מקום, כדי ששולחיו יוכלו ליהנות מפירות ההפקר בכל מקום שהם. מחובתו של ביה"ד לפעול לטובת הציבור ובאופן שהציבור יחוש שביה"ד

דואג לו, ורק אז ניתן לומר שמערכת אוצר ביה"ד הינה מערכת אמיתית של שמירת שמיטה כהלכה². לאור האמור, הרי אע"פ שאין ספק שהעדיפות העליונה חייבת להיות שיווק לעדות שמיטה ובאמצעותן, הרי אם הללו אינן מעונינות בפירות אוצר ב"ד ואינן זקוקות לו, וביה"ד צריך לחזוץ ולהשקיע מאמצים על מנת לשכנע אותם לקחת פירות אלו - יוצא שכרנו בהפסדנו, כיוון שהבסיס לקיומו ולהצדקתו ההלכתית של מערך אוצר ביה"ד נשמט ונופל, ובמקרה זה יש לשקול אם אין עדיפות הלכתית לכך שהפירות יגיעו לציבור המעוניין בהם, אע"פ שהוא איננו מקפיד על שמירת שמיטה ועל שמירת קדושת פירות שביעית לפרטיהן ולדקדוקיהן.

בשנת השמיטה תשנ"ד שווקו פירות אוצר ביה"ד שליד תנובה לעדות השמיטה של ירושלים, בני ברק, רחובות, פתח תקוה, חיפה, אשדוד ועוד. הפירות הגיעו גם לתחנות חלוקה שהיו מפוזרות בשכונות העיר ירושלים, ובאמצעות "מחסני שמיטה 93" הם עשו את דרכם גם לחנויות שמיטה בכל קצווי הארץ. אך מכיוון שועדות השמיטה לא קלטו את כל הפירות, הגיעו חלק גדול מהם גם לרשתות השיווק - קו-אופ, היפר-שוק, שופר-סל, היפר-כל, היפר-זול, למוסדות ולצה"ל ולסיטונאים שעמדו תחת פיקוח שלנו ושהעבירו את התוצרת להנויות, שאף הן עמדו תחת פיקוחנו, בכל רחבי הארץ.

אין ספק שהיה עדיף לו הפירות כולם היו מגיעים אך ורק לעדות שמיטה ולידי צרכנים השומרים על קדושת שביעית ומעונינים בפירות כאלו, אך כאשר מדברים על שמירת שמיטה בהיקף רחב הדבר לא מציאותי, ועל כן, פעלנו במתכונת הזו ע"פ הנחיות ביה"ד, ולאחר שהתייעצנו בעניין זה, כמו גם בעניינים אחרים, עם הגרי"ש אלישיב שליט"א, ובכל אופן, יש להעיר ולהדגיש שאם מטרנתו העיקרית הינה למנוע מסחר בפירות שביעית ולשווקם בפערי תיווך מינימליים, הרי שבסיכום השיווק ניתן לומר, שבדרך כלל הצליח ביה"ד לשמור על פער תיווך סביר ביותר, והפירות שעברו דרך הסיטונאים ובעלי החנויות לא הגיעו לצרכנים במחירים גבוהים יותר מאלו שעברו בעדות שמיטה, וסיטונאים שעמדו תחת פיקוח ועדות שמיטה לא השתכרו בהכרח פחות ממה שגבו הסיטונאים בשוק הרגיל.

לגבי חתיד, נראה שיש לכדוק מראש מוזג צודכיהם ומהי דרישתם של ועדות השמיטה, ולחתום מראש על הסכמים מחייבים בין ביה"ד לעדות השמיטה לאספקת תוצרת במשך השנה. במקרה ומתברר שועדות השמיטה אינן מעונינות בפירות אלו, הרי שביה"ד חייב לינוק את סמכותו ממקור אחר, קרי, מהציבור שכן מעונין בפירות, ויש לשווק את הפירות לציבור זה. האלטרנטיבה היא לוותר על כל מערך אוצר ביה"ד, ולהשאיר את הברירה בידי החקלאים להוביר את מטעיהם ושדותיהם, או להמשיך לעבוד כרגיל ע"פ היתר המכירה. נראה לענ"ד, שעדיף לבסס את מערכת אוצר ביה"ד על שיווק לצרכנים המעונינים בפירות, גם אם הללו הינם יהודים שאינם שומרי מצוות.

2. ראה לעיל פרק ח' סעיף 4 ובפרק י"ג ובהערה 6 שם.

3. מבנה ההסכם בין בית הדין והחקלאים

ההסכם המקובל כיום באוצרות כתי דין מבוסס על הבטחתו של ביה"ד לנסות לנסות לחקלאים את הוצאותיהם. התחיבות לא מוחלטת זו גורמת לבעיית רבות ובמסגרת זו אתייחס לכך בקצרה³. אם ביה"ד מעונין למנוע מתחים וויכוחים בין החקלאים ובינו - ויכוחים שמעמידים בספק רב את כל רעיון הפקר הפירות - באשר ליעדי השיוק, למחירים הנקבעים ע"י ביה"ד, לצורת האריזה והמיון ועוד, עליו לקבוע מראש עם החקלאים את שכר עבודתם מבלי להתנות את התשלום ביכולתו לגבות את הסכום מהציבור, זאת, מכיון שתנאי כזה גורר בהכרח את החקלאי למחויבות טבעית ומובנת לנסות ו"לעזור" לגייס את הסכום הנחוץ לביה"ד על מנת לשלם את הוצאותיו. "עזרה" זו מתבטאת בכך שהחקלאי ישתדל לשלוח את הפירות למקומות בהם אפשר לגבות סכום מקסימלי.

חסרון נוסף במתכונת זו נעוץ בעובדה שתשלום הוצאות איננו דבר מוגדר וברור, והוא יכול להיות נתון תמיד לויכוח. יש אנשים המשתכרים 20 ש"ח ליום עבודה ויש כאלו המשתכרים פי חמישים מזאת. קביעה שרירותית של ביה"ד בעניין זה גורמת למרידות מיותרת אצל החקלאים. בנוסף לכך, אין איסור על החקלאי לגבות דמי שכירות עבור הכלים שהוא מעמיד לרשות ביה"ד גם מעבר להוצאותיו המדויקות, כמו שחברת השכרת מכונות המשכירה רכב לביה"ד לא מקבלת רק את הוצאותיה⁴. כל זאת ועוד גורמים לכך ש"הוצאות" - אם אינן נקבעות ומוסכמות מראש - הינן דבר לא מוגדר ולא מדויק ש"ברצותו מרחיב וברצותו מקצר", והדבר גורם לכך שגם אם מחירי השוק יאמירו, ניתן יהיה להצדיק לקיחת תשלום גבוה בטיעון של כיסוי הוצאות.

חסרון שלישי נובע מכך שחקלאי, היודע ששכרו מותנה בכך שביה"ד יוכל לגבות את המגיע לו מהציבור, עלול להיכשל בעשיית מלאכות אסורות, שלעיתים הינן תנאי לקבלת פרי שיבטיח את האפשרות לגבות מהציבור את הסכום שביה"ד התחייב לו.

אביא דוגמה מתחום הנקטרינות והאפרסק. כדי לקבל פרי באיכות טובה, בצבע יפה בגודל מרשים - יש צורך בפעולות גיוזום, דילול דישון ועוד, שאת חלקן קשה להגדיר כפעולות למניעת הפסד או כפעולות לאוקמי אילנא ופירא. אם מצד אחד, ביה"ד יחמיר במלאכות אלו, ומצד שני, הוא ישלם לעובדיו רק מתוך מה שהוא יגבה בעת חלוקת הפירות, ייווצר מצב אבסורדי שבו מי שהקפיד על הוראות ביה"ד יקבל פרי באיכות רודה, וביה"ד יתקשה לגבות את הסכום הנחוץ על מנת לשלם לו עבור עבודתו, ואילו מי שיחרוג מהנחיות ביה"ד יקבל פרי באיכות טובה וניתן יהיה לשלם לו את שכרו מושלם.

כדי לצאת ממלכוד זה, ואם אמנם מעונינים לעורר ולקדם את רעיון אוצר ביה"ד: אלטרנטיבה עדיפה לשימוש הרווח בהיתר המכירה, וזאת מבלי לפגוע בחקלאים מעבר מחויב ע"פ דין, יש להקים מערכת ביה"ד כזו שתוכל להגיע לידי הסכמים ברורים ומחייבים

בארוכה יותר ראה לעיל פרק יג סעיף 4.

ראה שם פרק יג סעיף 5.

בכל הנוגע למשכורת החקלאים - שכירי ביה"ד, ולנתק ניתוק מוחלט בין גביית הכסף מהציבור ובין העברת ההתחייבויות לחקלאים.

לענ"ד, אם אכן יוסכם שאין בעיה הלכתית לקבוע מראש מה יהיה שכר החקלאים עבור הטיפול במטעיהם בהתאם להנחיות ביה"ד, גם מבלי שיהיה צורך להגיש תחשיבי הוצאות - תצעד מערכת אוצר ביה"ד צעד משמעותי קדימה מבחינת היותה מערכת אוצר ב"ד אמיתית. על ביה"ד מוטל יהיה לנהל מו"מ עם מועמדי טיפול במטעי ההפקר, ולבחון האם הסכום הנדרש על ידם מהווה תמורה הולמת לעבודתם עבור ביה"ד. יהיה צורך להעריך את שווי נכונותם של החקלאים לטפל במטעים בכל עת שיהיה צורך, את שווי ניהול המערכת, את שווי הידע, את שווי האחריות לביצוע כל העבודות במועדן, גם אם הדבר ידרוש לגייס ולמצוא עובדים נוספים, את שווי הדאגה לכל הכלים והמערכות הנחוצות ועוד ועוד, ולקבוע באופן ברור ומוסכם את שכרם של החקלאים המקבלים על עצמם למעשה את כל העבודות בקבלנות עבור ביה"ד, בדיוק כפי שביה"ד נוהג כלפי אחרים העובדים עבורו (משגיחים, מפקחים, סוחרים ורבים אחרים המשתלבים במערך עבודה בית הדין), והם מקבלים משכורות שנקבעו והוגדרו מראש ללא תנאים וללא צורך להגיש תחשיב הוצאות מדויק.

דוגמה למתכונת הסכם כזו - הסכם קבלני הוגן המתאים לעקרון של תשלום עבור עבודה ושירותים ללא תוספת רווח הנובעת מבעלות על המטע - הצעתי לעיל. ההצעה היא שתמורת כל העבודה, הניהול, האחריות, ההומרים, הפועלים וכו' מתחייב ביה"ד על תשלום בגובה 35% ממוצע ההכנסות בשלוש או בחמש השנים האחרונות, ועל תשלום בגובה 65% ממחיר ממוצע של ק"ג פרי בשלוש או חמש השנים האחרונות, בהתאם לכמות היבול שתשווק ע"פ הנחיותיו. אם הסכם כזה או הסכם אחר - הקובע במדויק את התשלום שיקבלו החקלאים ללא שיורים ותנאים וללא כל תלות במה שביה"ד יגבה מהציבור - היה נחתם באופן ברור מראש (ולא נותר כהסכם וכהבנות שבע"פ), היה ניתן לנהל אוצר ב"ד אמיתי, והיינו חוסכים מעצמנו את רוב הבעיות בהן נתקלו אוצרות ביה"ד בשמיטה זו כמו בשמיטות קודמות. באופן כזה, גם הייתה מודגשת העובדה שהפירוח אינם ברשות בעלי השדות, והם מקבלים אוג שגר עבודתם מבית הדין - כפועלים שכירים - בהתאם לסיכומים שנחתמו מראש⁵.

5. יתכן ויש להציע הידור או שיפור ברעיון זה, ולהגיע עם החקלאים להסכם שלפני תחילת השיווק יקבלו רק 90% מתוך 1/3 חכנסתם הממוצעת בשלוש השנים האחרונות. ובעת עונת שיווק הפירות יקבלו על כל ק"ג רק 90% מתוך 2/3 המחיר הממוצע בשלוש השנים האחרונות. זאת, כדי להדגיש באופן בולט יותר את העובדה שיש הברל בין שנת השמיטה לשאר השנים. ברור שניתן לחשב את התשלום ולקבוע מספרית באופן מדויק הרבה לפני תחילת שיווק הפירות. גם ללא שיפור זה מורגשת העובדה שמדובר בשכיר או קבלן ולא בבעל-הבית, שהרי שכרו של הפועל השכיר קבוע ומובטח, ואילו זה של חברו איננו מובטח, ולעיתים הוא יכול להיות גבוה בהרבה מזה של השכיר, ולעיתים הוא נמוך ממנו. ועוד יש ליכון כי גם אם ההסכם יתבסס על 100% המחיר הרגיל, למעשה אין זה כך מכיוון שמאמציו והשקעותיו בשמיטה גדולים יותר משאר שנים עקב גיומי קיץ, דיילול בפריחה ובאופן שונה ועוד.

היה רצוי כמובן, שביה"ד ישלם לפועליו באופן שוטף מידי חודש בחודשו ממועד תחילת עבודתם עבור ביה"ד לפני השמיטה, ושלא ימתין לשיווק הפרי ולמכירתו, וכפי שמקובל לגבי כל שכיר או קבלן המבצע עבודות הנמשכות זמן רב. ניתן ורצוי לקבוע מראש את גובה השלומי השכירות ומועדי התשלום שביה"ד ישלם עבור השימוש בכלים, בציוד, ברכבים ובמתקנים של המגדלים. כל זאת, כדי לשחרר את המגדלים מהצורך לדאוג לכך שלביה"ד יהיה די כסף כדי לשלם את משכורתם - ע"י ביצוע מלאכות בעייתיות או ע"י שיווק שיש בו חשש מסחר.

4. פיקוח בית הדין על ביצוע מלאכות מותרות ואסורות

להסכמים התומכים וברורים המבטיחים לחקלאים מראש תמורה עבור עבודתם יש תרונות רבים, מבחינת מניעת מסחר בפירות, ומבחינת הרגשת החקלאים כשכירים ולא כבעלי השדות. מצד שני, במחיר מובטח יש גם סכנה שהחקלאים לא יבצעו את העבודות המותרות והנחוצות שעבור ביצוען משלם להם ביה"ד, שהרי שכרם הובטח מראש, והוא איננו תלוי בטיב הפרי ובאיכות הטיפול בו, ואם המלאכות לא יתבצעו, ביה"ד לא יוכל לשווק את הפירות ולעמוד בהתחייבויותיו. אשר על כן, צריך להקים מערכת פיקוח שתגנה את החקלאים אלו פעולות עליהם לעשות במטעים כדי שלא יעשו פעולות אסורות, ושמצד שני, אותה מערכת תעקוב אחר ביצוען של עבודות אלו כדי שהחקלאים שלוחי ביה"ד לא ינצלו את העובדה ששכרם מובטח מראש לאי ביצוע עבודות נחוצות המותרות על פי דין על מנת לקבל יכול ראוי לשיווק. העקרונות היסודיים שעליהן יושתתו ההנחיות הללו יהיו כדלהלן:

- א. בראש ובראשונה יש לדרוש ולהקפיד שכל מה שניתן יעשה בערב שנת השמיטה.
- ב. מלבד במקרים יוצאי דופן, אין להתיר כל זמירה או גיוזם בשמיטה.
- ג. במקרים שאין ברירה וחייבים להתיר גיוזם למטרות דילול למשל, יש לקבוע הנחיות שידגישו את השוני המעשי בין הגיוזם בשנת שמיטה והגיוזם בשאר שנים. אין להסתפק בכך שהגיוזם יהיה מתוך מגמת דילול ולא מתוך מגמה לעיצוב העץ ולהתפתחותו בשנים הבאות, אלא יש להקפיד שעובדה זו תמצא את ביטויה הברור באופן גיוזם שונה מבשאר השנים. השוני המעשי חייב להתבטא במקומות החיתוך, שיהיו שונים ממקומות החיתוך בשנה רגילה.⁶

בשם הגרי"ש אלישיב שמענו שניתן להתיר במקום הצורך לחתוך במזמרה שלא עד הסוף ולהשלים מאוחר יותר את החיתוך ביד. לדעתו, שני השלבים אינם יכולים להיחשב כמלאכות דאורייתא, ולכן יש להתירם למניעת הפסד העץ או הפירות. למעשה, במקרים שהיה צורך בזמירה בגפן, ששם הזמירה היא ודאי איסור מהתורה, צרפנו להנחיה זו גם דרישה לשינוי במקום החיתוך הרגיל.

- ד. לגבי דילול, אם לביה"ד ברור שיש להתיר זאת על מנת למנוע הפסד ואי יכולת לשווק את הפירות, הרי שיש לקבוע הנחיות שיהיה בהן "גילוי ופרסום מילתא" כלפי חוץ שלא מדובר בדילול כבשאר שנים.⁷
- ה. בנושא הפריה ע"י דבורים והאבקת תמרים הבאתי לעיל שהגרי"ש אלישיב שליט"א שהחמיר בשאלה זו, הסכים אף הוא לבסוף שמדובר במלאכה המוגדרת כמלאכה לאוקמי פירא ואין זו מלאכת יצירת פירות כמו זריעה, ולכן יש להקל ולהתיר, שהרי זו מלאכה מובהקת שמגמתה לאוקמי פירא. אלא שיש כמוכן להשחול, במקרים בהם הדבר אפשרי, לשנות מדרך עשיית המלאכה בשאר השנים.
- ו. בשאר המלאכות יש לדון בכל מקרה לגופו, כאשר התהליך והנוהל צריכים להיות שיש לקבל בכל פעם חוות דעת ממומחה אמין על הנזק שיגרם למטע או לפירות במקרה וימנעו מביצוע המלאכה, ואם אכן ברור שהימנעות מהמלאכה תביא לנזק חמור, יש להתיר באופן ובכמות הנדרשת לצורך מניעת הנזק. במקרה שהדבר אפשרי, עדיף כמוכן שהמלאכה תעשה בשינוי מדרך עשייתה בשאר שנים.
- ז. כאשר דנים בשיעור הנזק, נראה לענ"ד שיש להתחשב בעובדה שבימינו הציבור מפונק מבעבר, וכיום על פרי קטן או על פרי לא יפה, אע"פ שהוא אכיל ואף טעים, יהיה כמעט בלתי אפשרי לגבות מהציבור את הנחוי לכיסוי ההוצאות.⁸ לכן אם התערכה היא שהימנעות ממלאכה תביא לכך שהפרי יהיה אכיל, אך לא יהיה ניתן לשווקו לציבור, יש לראות זאת כחשש להפסד הפירות, ויש מקום להתיר להציל את הפירות הללו ע"י עשיית מלאכה דרבנן בשינוי.
- יש לעמוד על כך שיובחר מראש, שאם התקלאים שלוחי ביה"ד לא יפעלו בהתאם להוראות ביה"ד במזיד - הרי שיש לראות זאת כפגיעה מהותית בכל עניין "בעלות" ביה"ד על המטעים ובהפקר המטעים וכביטול ההסכם מעיקרא, וזאת גם אם מדובר במלאכות דרבנן, וגם אם מדובר במלאכות שאינן משמעותיות ליצירת פירות השנה.
7. ראה בעניין זה מה שפרטתי במאמרי ב"המעין" ניסן תשמ"ח ובחוברת "שמיטת תשמ"ז בכפר עציץ" חלק שני, ולעיל בפרקים ה-ו. העניין הינו מסובך ומורכב כיוון שאין זה פשוט להגדיר באופן ברור וחותך מהם החיתוכים המותרים והאסורים. ולמרות זאת, יש לקבוע כללים התוכים, ולו רק כדי שיהיה ניכר וברור שהשגה לא עוברת במטע כבשאר שנים. למעשה, הודישה להימנע מכל גיוזם בשמיטה, ולהקדים ולגזום את כל מה שניתן בערב השמיטה מסייעת בכך שגם אם יהיה צורך לגזום בשביעית, יהיה שינוי מהותי בדרך הגיוזם. תבעיה תישאר רק במקומות בהם אין אפשרות טכנית לגזום לפני השמיטה, כיוון שעדיין לא סיימו את הקטיף, ושאי אפשר לוותר על הגיוזם בשמיטה מבלי לגרום להפסד כל הפירות או רובם. בשום אופן אין להשלים עם קריטריון שיצמצם את התבונה בין הגיוזם בשמיטה לגיוזם בשאר שנים לכונה בלבד - אם הגיוזם מתכוון לדילול יהיה מותר, ואם כוונתו להתפרצויות הדבר אסור.
8. ולעיתים גם לא יהיה ניתן לכסות את הוצאות הקטיף והמשלוח בלבד. וקטיף הפירות מהעץ יביא לנזק ישיר לביה"ד, שלא יהיה באפשרותו לכסות אפילו את הוצאותיו בקטיף עצמו.

בדרך כזו תשמור השמיטה במטעים, באופן שמצד אחד, יתאפשר לקבל פירות שביעית ברמה נאותה, ומצד שני, הדבר יעשה באופן מותר, והחקלאים יחווו שהשנה הינה שנת שמיטה בכל מלאכה ומלאכה שהם יבצעו במשך השנה בשליחות ביה"ד.

5. קביעת מחירים, תשלום לשכירי ביה"ד ועודפי גביה

בנוסף למערך הפיקוח על ביצוע מלאכות מותרות ואסורות, הוזכרה לעיל מערכת פיקוח על השיווק. בניגוד למערך הפיקוח הנחוץ לצורך ביצוע המלאכות בהתאם להנחיות ביה"ד, יש לפקפק האם מערך הפיקוח על השיווק תורם תרומה משמעותית ליעול ומערכת, וזאת ממספר סיבות:

1. עלות הפיקוח, שאותה ביה"ד "מגלגל" בסופו של דבר על הצרכן המקבל את הפירות, גבוהה לעיתים מהורדת המחירים המושגת באמצעות מערך הפיקוח.

2. המחירים בהם נמכר הפרי בשוק הרגיל ללא פיקוח אינם חוגגים, בדרך כלל, באופן משמעותי מהמחיר שגובה ביה"ד לצורך כיסוי הוצאותיו ומהמחיר המוסכם עליו כתשלום לשכיריו ולפועליו.

3. קיים "פיקוח טבעי" על מחירי הפירות הנובע מהתחרות הקיימת בשוק - תחרות המאלצת את הסוחרים ואת בעלי החנויות להוריד מחירים לרמה שאיננה חורגת מתשלום הוצאות בתוספת לשכר עבודה מקובל.

4. מערך הפיקוח ומחירוני ביה"ד מביאים לכך שלעיתים פירות באיכות נמוכה היו נמכרים ללא פיקוח והתערבות ביה"ד במחירים נמוכים יותר מאלו שנקבעו ע"י ביה"ד עקב כללי היצע וביקוש של השוק, ודווקא פיקוח ביה"ד והנחיותיו מאפשרים לקחת מחיר גבוה יותר בתואנה שהמחיר נקבע ע"י ביה"ד לצורך כיסוי הוצאותיו.

5. מערך הפיקוח נחוץ כדי להבטיח שהפרי מגיע לצרכן במחיר נמוך יותר ממחירי השוק, אך מצד שני מערך זה מביא להוצאת הפירות הללו מהשוק הרגיל, וע"י כך גורם לעליית מחירי השוק כיוון שהוא מקטין את ההיצע בשוק החופשי.

6. מסירת פירות במחירים נמוכים ממחירי השוק, כשהללו משווקים במסגרת מערכות שאינן נמצאות תחת פיקוח מתמיד, עלולה לגרום למסחר בפרי, ונראה שאע"פ שביה"ד איננו רשאי לסחור בפירות ולגבות עבורם מעבר לנחוץ לו לצורך גביית הוצאותיו והתחייבויותיו, אין כל הידור לגבות על הפירות מחיר נמוך אם בסופו של דבר הצרכן יקבלם במחיר גבוה, והנהנים מהמחיר הנמוך יהיו הסוחרים שבאמצע.⁹

להערכתנו במקרים רבים, למרות הפיקוח וההשגחה, נוצל המחיר הנמוך שגובה ע"י ביה"ד לעשיית רווחים קלים ע"י סוחרים ובעלי חנויות, ואסתפק כאן בדוגמה אחת: בפרוס החגים - ערב ראש השנה תשנ"ה - סוכם על מסירת כמות פרי גדולה לרשתות שיווק בהחלה ניכרת תוך הסכמה ברורה מראש על המחיר שהפירות יגיעו לצרכן, וכפי שנהגנו גם כמה וכמה פעמים בעבר. ואכן, באחת הרשתות הפירות הגיעו לצרכנים במחיר מוול כפי שנקבע מראש, אך ברשת אחרת נמכרו הפירות לצרכנים במחירים גבוהים מבלי להתחשב בעובדה שהפירות נמסרו ע"י ביה"ד במחירים נמוכים ממחירי השוק. תופעה זו

לעומת כל הנימוקים הללו, אם ביה"ד רואה חשיבות מרכזית - וכפי שראינו אנו השנו (תשנ"ד) - בשמירה על העיקרון שעליו לגבות בעת חלוקת הפירות פחות ממחירי השוק הנהוגים, אין כל אפשרות לעשות זאת ללא פיקוח¹⁰.

כל מי שמבין את העיקרון והרעיון של אוצר ב"ד, מצפה שהתמורה הנגבית ע"י ביה"ד תהיה נמוכה באופן משמעותי מאשר מחירי השוק הרגילים. זאת, כיוון שאם גובי הוצאות בלבד ללא רווח, ההגיון הפשוט הוא שנקבל פירות זולים באופן משמעות מהפירות שנסחרים בשוק באופן חופשי. והנה באה המציאות וטופחת על פנינו, ואי הבדל משמעותי בין מה שגובה ביה"ד ובין מחירי השוק. בשאלה זו עסקתי כבר לעיל והסברתי את הסיבות לתופעה זו, ומתי ומדוע אין הדבר פטול מעיקרא¹¹. ולמעשה כיו שזו המציאות, נראה שיש לשקול היטב את היתרונות והחסרונות שבקביעת מחירים שונים לאוצר ב"ד ובהפעלת מערכת פיקוח, לעומת היתרונות והחסרונות שבמסירת הפירות לשווקים בלא פיקוח ובלא קביעת מחירים. אם ההכרעה תהיה שיש למסור את הפירות במחיר נמוך ממחירי השוק, אין ברירה אלא להקים מערכת פיקוח כזו, אך אם ניתן לוותר על כך, נראה שניתן לצמצם את עבודת צוות הפיקוח. יתכן וההכרעה צריכה להיות תלויה במחירי הפירות. אם המחירים יהיו גבוהים, וכפי שקרה בשמיטת תשנ"ד, ואין ספי שביה"ד יוכל לעמוד בהתחייבויותיו גם אם יגבה פחות ממחירי השוק, הרי שיש להפעי מערך פיקוח, ולקבוע מחירים, ולגרום לכך שבעזרת מערך זה מחירי הפירות יתמתנו לעומת זאת, אם השנה הינה שנה רגילה, הרי שסביר מאור שומחירי השוק נחוצים על מנו לכסות את הוצאות ביה"ד, וגביה מתחת למחירי השוק תסכן את אפשרותו של ביה"ד לכסות את התחייבויותיו, ובמקרה כזה נראה שעדיף לוותר על מערך הפיקוח.

גם אם זו תהיה המסקנה, נראה להציע, שביה"ד יגבה מסיטונאים ומרשתות שיוז שאינם נמצאים תחת פיקוח ועדות שמיטה מסודרות, מחיר שוק רגיל, מתוך הנחה בדוק שפערי התיווך המקובלים בחנויות סיטונאיות וקמעוניות אינם חורגים בדרך כלל מפעו התיווך הנהוגים והמקובלים בחנויות הנמצאות תחת פיקוח ועדות שמיטה המאשרו גביית הוצאות ושכר עבודה בלבד. אם לקראת סוף השיווק ייווכה ביה"ד שהדבר יבי לעודף הכנסות על הוצאות, תשמש היתרה להחלת המחיר באופן ניכר ומשמעותי יוח במקומות הנמצאים תחת פיקוחם ההדוק והיעיל של ועדות שמיטה¹².

כמובן, שהתמורה לחקלאים השכירים תהיה בהתאם להסכמים שנקבעו מראש בלא כ קשר למה שביה"ד גובה, ויהיה ניתוק מוחלט בין התחייבות ביה"ד לחקלאים ובין גבי

מלמדת על הבעייתיות שבמסירת פירות במחירים נמוכים ממחירי השוק ומדגישה את הצורך לחי ערים לבעיה ולפקח על הדברים יום יום ושעה שעה.

10. שאלת חובת ביה"ד לגבות פחות ממחירי השוק נדונה בהרחבה בפרק הקודם.

11. למעשה, הנחיה זו של קביעת מחירים הנמוכים ממחירי השוק הינה הנחיה הקשה מאוד לביצוע, וכמו שלא ניתנת לבדיקה, להערכה ולמדידה מדויקת, וכפי שהרחבתי לעיל.

12. מכיוון שלעיל הוזכר שרעתו של הגר"ש אלישיב לא הייתה נוחה ממדיניות זו, ולדעתו, מוטל על ביה להשקיע בפיקוח, כדי שכל הפירות יגיעו במחיר מוזל לכלל הצרכנים, הרי ממילא הדברים אמורים כאשר לא ניתן להצליח בפיקוח כזה או שפיקוח כזה יקר ושכרנו יוצא בהפסדנו.

הכספים בעת שיווק הפירות. במקרה ויצטברו בידי ביה"ד בסוף עונת השיווק עודפי גביה, הם ישמשו לצורך קרן שתיועד להגברת שמירת השמיטה, או שהם יחולקו כצדקה לצורכי ציבור ומצווה בין שומרי השמיטה השותפים לאוצר ביה"ד.

ואחרי כל המאמצים - הצלחתו של אוצר בית-דין ושיווק הפירות הקדושים בקדושת שביעית - תלויים בעזרתם התמידית של רבני ישראל. על הרבנים לפנות אל הציבור שומר מצווה ומצוות ולהסביר להם ששמירת שמיטה בזמננו מותנית בכך שבכל בית יהודי יאכלו פירות מאוצר בית דין, ויש להעדיף אכילת פירות בקדושת שביעית, גם אם לפעמים יופיים החיצוני נפגם מעט בעקבות שמירת הלכות שביעית במטעים.